

У ПОШУКАХ ЛЮДСЬКОЇ ДУШІ

Кириченко В.В., кандидат психологічних наук,
викладач кафедри соціальної та практичної психології
Житомирського державного університету імені І.Франка

Психологічна наука від самого початку свого зародження намагається відкрити істину природу людини. У процесі становлення психологія постійно наближалася чи віддалялася від свого основного предмету дослідження – людської душі, яка для більшості науково-дослідних парадигм залишалася незвіданою. У процесі наукового пошуку психологічною спільнотою основ душевної організації, її перетворювали на суму психічних процесів та станів, рефлексів, цінностей та смислів. На шляху дослідження істинної природи людини концепція поетичного світосприйняття В.О. Моляка пропонує відкриття духовності людини через слово. Поезія та мистецтво загалом репрезентують світоглядні уявлення суспільства, долучаючись до яких людина пізнає та розкриває іншим гармонію власної душі.

Ключові слова: душа, психіка, мистецтво, поетичне світосприйняття, духовність

SEEKING SOULS

Kirichenko V.V., Ph.D.,
Lecturer, Department of Social and Applied Psychology
Zhytomyr State University named after Ivan Franko

Psychological Science from the very beginning of its inception trying to reveal the true nature of human. In the process of the formation of psychology constantly zoom in or out of its main research subject - the human soul, which for the majority of research paradigms remained unexplored. In the process of scientific research by psychological community, the psychological foundations of psychic organization, it was converted to the amount of mental processes and states, reflexes, values and meanings. In the investigation of the true nature of the human concept of poetic worldview V.O. Moliako offers discovery of human spirituality through the word. Poetry and art, in general, are ideological representations of society, an introduction to that person knows and reveals the other harmony of his own soul.

In the process of socialization person is learning to not only interact with the environment in the process of joint activity and communication, she is learning to explore the world on an emotional level. So along with mental development

emotional development is the subject of social relations. However, the problem remains that the world is saturated with knowledge that will help to know the world, and still there is less experience knowledge.

Man is capable for creative activity, the products of which reveal the inner world of man, his emotional state, the past and hopes for the future, emotional harmony and mental illnesses and injuries. Poetry is able to heal the soul man's, to restore inner peace, to liaise the outside world and a better understanding of the inner world.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. У пошуках сутності людської природи наука прямує складним та непередбачуваним шляхом. Парадоксальність його полягає у постійному віддаленні об'єкту пізнання у часи виникнення значного інтересу до нього, що змушувало дослідника погоджуватися з найбільш трюїстичною закономірністю гносеології: чим більше він наближається до відкриття природи людського, тим більше вона – «душа», яка уособлювала сутність власне того, що робить людиною – людину, віддаляється від нього. На противагу легкості та у деякій мірі експансивності пізнання зовнішнього світу, пізнання самого себе виявилось завданням не з легких. Як і у первісних фантазмагоричних уявленнях про душу – наука зупинялася там, де зупинялися її дослідницькі можливості. У різні часи душа «перетворювалася» на рефлeksi рефлексів, стимули та реакції, діяльність та вчинки, цінності та смисли, які у більшій чи меншій мірі наближали до пізнання основи основ душевної організації, проте не розкривали її істинної природи. Наука, яка була покликана пізнавати психічну, а отже – духовну природу людини, з різних причин свідомо дистанціювалася від свого основного предмету дослідження, зосередивши значну увагу на матеріальних проявах духовної діяльності людини, або продукуванні ідей, які спростовували її існування (Б.С. Братусь, В.П. Зінченко) [1,3]. «Психіка» та «душа» опинилися у різних площинах ментального поля культури. Їх межі проходили там, де виявлялася безсилою методологія, яка дозволяла виміряти, вирахувати, статистично підтвердити чи спростувати факт або феномен. «Душею» залишилася та частина людського, що найменш піддавалася будь-яким вимірюванням, а отже сприймалася науковою спільнотою як багатозначна психологічна аксіома: душа є, але що вона собою являє достеменно ніхто не знає.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми. Методологічна криза в психології кінця XIX початку XX століття мала тривалу передісторію свого зародження. Її поява відбувалася на фоні революційних відкриттів у галузі фізіології, біології, генетики, становлення еволюційної теорії Ч. Дарвіна та рефлексології І.П. Павлова; утвердженні експериментальної психології як методологічної основи досліджень на противагу інтроспекції, яка, здавалось, вичерпала себе [4]. Відкриття людиною людини – залишалась справою часу, таїнства природи душі легко і просто перетворювалися у психічні закономірності,

механізми, принципи, теоретичні моделі та типології. Механістична стратегія пізнання, започаткована ще Р. Декартом, дозволяла скласти людину за частинок і навпаки розібрати її на дрібні деталі психічних процесів, станів та властивостей. На допомогу в пізнанні «психічного» ставали математика, біологія, фізіологія; на межі галузей виникали нові напрямки досліджень: психолінгвістика, нейропсихологія, психогенетика. У процесі відкриваючи на карті психіки чергову «чорної плями» з'являлося відчуття того, що, явища, які лежали ніби на долоні далекі від свого носія – людини. Важко піддати стандартизованому пізнанню та операціоналізації «душевність» людини, виміряти «духовність», «силу духу», перевести кількісні показники у якісні, досліджуючи «душевність стосунків» [1]. У межах усталеної психологічної термінології непосильним залишається, наприклад, вивчення «задушевної розмови»: яким чином вона відрізняється від звичайного процесу спілкування, як це «говорити по душам», і як – «не по душам». Незважаючи на поступальний розвиток науки та можливостей всебічного пізнання, наука, у особі одних з найкращих своїх представників, до яких ми відносимо Е. Канта, Ф. Ніцше, Ж. Сартра, К. Ясперса, погоджувалась з тим, що душа має непізнавану природу.

Виклад основного матеріалу статті. Дослідження душевного та можливості його вивчення не є проблемою сьогодення. Ранні гносеологічні практики базувалися на уявленнях, які диференціювали буття на світ «ідей» та світ «речей», «яву» та «наву», «речі у собі» та «речі для нас». У культурній практиці народів різних епох існувала своя «вальгала», «рай», «ирій», або інше місце постійного перебування душі. Душа вічна, тіло – смертне. Існує два способи буття людини у світі, один пов'язаний з буденною практикою та обмежений умовами історичної епохи; інший був пов'язаний з вічним існуванням людини, з її вищим почуттями, духовними устремліннями, перед якими були безсилі час та простір. Вже у наш час, будь який релігійний культ пов'язує з лженауковим пізнанням, пуританством та догматизмом доведеним до абсурду. Так, основою будь якої релігії є «віра», яка постулює беззаперечне, бездоказове існування «чогось», що не піддається критиці, спростуванню, доповненню та будь-якій іншій видозміні. Проте, ця ж віра й була відправною точкою більшості пошуків, винаходів та гіпотез. Свого часу релігія була основною методологією пізнання, яка базувалася на ряді аксіом про добро і зло, будову всесвіту та місця людини у ньому, закони пізнання та його межі (Слободчиков В.І.) [12]. У первісному суспільстві релігія дає можливість організації життєвого порядку в хаосі, пояснюючи причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами, які відбуваються навколо. Релігійна космогонія пропонувала свою модель всесвіту та порядку у ньому, що базувалася на гармонії, єдності та злагодженості у сього, що нас оточує. Єдності душі та тіла, добра та зла, Бога та Диявола, творця та творіння. Усе створено за задумом творця, і людина не виключення – створена за «його образом та подобою». **Людина є творцем**, а отже її завдання не споживати блага, які дає йому світ – а навпаки створювати, примножувати, перетворювати. Душа і тіло у своїй єдності

розкривають перед людиною великі можливості (М. Гайдеггер) [14]. Тіло – це інструмент, душа – його енергетичний потенціал, рушій, який скеровує людину ділами та вчинками у вічність чи небуття.

Рух – це основа життя будь-якої системи, і не кожен її елемент здатен призводити до руху. Виконуючи у соціокультурному середовищі певну роль, суб'єкт соціальних відносин погоджується виконувати наперед визначені обов'язки, які виконують взаємодоповнюючу функцію: частина системи – є її рушієм, інша – гальмівником; у будь-якому випадку усі елементи соціальної системи мають еволюційну доцільність [11]. Психологічний образ творця у соціокультурному середовищі пов'язував між собою дві протилежні за змістом рушійні інтенції: потяг до руйнування та створення нового. Якщо у пересічної людини ці процеси є взаємообумовленими та стримують один одного, у творця, енергетичний потенціал якого є у рази потужнішим, продукти творчості як і руйнації можуть бути божественно фатальними.

Творець – це психологічний прототип всесвіту, як духовної матерії, зародження якої пов'язане з руйнацією («великим вибухом»). «Ми не сотні стандартних «я», а безліч всесвітів різних» (В. Симоненко), розміри яких залежать від того, які цілі людина переслідувала впродовж життя, які вчинки стоять за нею і на що вона здатна (В.А. Роменець). Бути творцем може кожен, людина у своїй природі наділена здатністю творити, що не означає можливість кожного досягти вершин діяльності, проте прагнення бути на вершині визнання, навіть на рівні внутрішнього, суб'єктивного самосприйняття, яке не переслідує утилітарних цілей, робить душу безсмертною. Однією з проблем сучасності є «перехід до споживацького способу життя». Це стосується як сфери матеріального виробництва, так і сфери духовності людини. На що вказував свого часу Мераб Костянтинівич Мамардашвілі: «...зацікавлену молодь можна побачити всюди, де можна отримати якийсь інтелектуальний та моральний заряд. Але біда у тому, що все це носить, в основному, споживацький характер: молодь не працює» [5, с. 172].

У межах кожної людини поєднуються інстинкт «життя» та інстинкт «смерті» (З.Фрейд), сильний потяг до «святковості» та прагнення «буденності» (Т.М. Титаренко) [13]. Потенціал руху творчо обдарованої особистості набагато потужніший ніж у пересічної людини, а тому продукти його діяльності можуть мати фатально божественні результати. У своїх філософських пошуках Марк Аврелій, відомий державний діяч та мислитель, прийшов до висновку що людей між собою різнить одна властивість, яка у подальшому кардинально визначає як особистісні психічні риси так і конституційні властивості тіла [6]. Частина людей цінує мирське, побутове, матеріальне і живе за законами тіла, інша, до яких він відносив митців, та усіх, хто наділений усякими духовними дарами (обдарованих) – за законами душі. Людина прагне до оволодіння «*праксису*» (від. гр. «*praxis*» – дія) – фізичної досконалості, вправності, трудової майстерності та «*поезису*» (від. гр. «*poiesis*» – «поява нового») – реалізація власного «Я» у предметах культури, творчості, мистецтві, а також можливості сприймати та розуміти

їх. Людина, яка прийняла дар і тягар творчості, відчуває перед собою великий обов'язок перед іншими рухати суспільний прогрес вперед. «Тип творчої особистості, який на ранніх етапах більш руйнує, ніж створює, виявляється життєздатним лише тому, що він асоціюється з еволюційно закріпленою надією на ефективність у ситуації можливих змін» (О.Л. Музика) [10, с.32].

У християнській космогонії основним інструментом створення світу – є слово. Слово було у Бога, за образом і подобою якого створений світ і людина, як вінець його роботи. Як елемент картини світу – всесвіт, у свідомості людини, має смислову будову, усе багатство та різноманіття навколишнього світу вимірюється словесним багатством людини, її когнітивною складністю, здатністю словесно сприймати, а головне, відчувати світ. Сила слова – безмежна, воно не має ні часових, ні інших зримих кордонів. Воно може перенести почуття людей через роки, передати трагізм подій історичної давнини, дух епохи, красу природи, красу миті. «У душевному житті людини, як це змогли найкраще показати японські поети – автори танка і хоку, подією може бути навіть сплеск води, помічена серед трав квітка, спів зозулі, незначний жест коханої людини, тому що кожен момент може бути навантажений ядерною енергією смислу життя і смерті, любові та ненависті, сліз та сміху...» (В.О. Моляко) [8, с.9].

Мова зберігає уявлення народу про світ та взаємозв'язки між його елементами, знання, накопичені у процесі колективної трудової діяльності та ставлення до продуктів матеріальної та духовної культури. Мова репрезентує смислову структуру колективного суб'єкта соціальних відносин. Лише її поступове освоєння дає можливість людині розуміти «текст» і «контекст» повідомлення, який освоюється у ході соціалізації. У процесі вікового розвитку суб'єкт соціальних відносин оволодіває можливістю глибшого сприйняття та розуміння інформаційного повідомлення. У роботі «Істина і метод» (1960) Г.Г. Гадамер постулює наступне твердження: пізнання людиною світу не може бути універсальним, контекст інформації, яку отримує людина з навколишнього середовища, розгортається у «естетичній», «історичній» та «мовній» площині [2].

Культурний та естетичний розвиток людини пов'язаний з формуванням здатності до творчого світосприйняття. У будь-який момент вона повинна бути готова осмислити та зрозуміти світ, створений за образом та подобою «іншого» як словесно-поетичне полотно. На думку Валентина Олексійовича Моляко, загальна детермінація побудови образів світосприйняття обумовлена трьома основними блоками: стратегіальною обумовленістю реагуванням на оточуючий світ; тактичною готовністю суб'єкта до вирішення життєвих та професійних проблем (завдань, ситуацій), які формуються у процесі соціалізації та ситуативно-оперативна готовність до сприйняття нової інформації, нових предметів, людей, явищ [9]. *Пізнання світу словом, є основою того, що відрізняє нас від світу тварин, та робить людину – людиною з людським обличчям. У слові: розмовному, науковому, поетичному людина реалізує свої душевні переживання, їх характер та*

багатство – свідчать про багатство душі, або її бідність, обмеженість чи «хворобливість».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розуміння поезії, мистецтва та здатність творити – є вершиною гармонії людини, яка не лише перетворює а й відчуває світ. В.О. Моляко вважає мистецтво засобом «зцілення» душі, основою духовності людини. У процесі соціалізації людини вчиться не лише взаємодіяти з навколишнім середовищем у процесі спільної діяльності та спілкування, вона вчиться пізнавати світ на емоційному рівні. Таким чином паралельно з розумовим розвитком відбувається емоційний розвиток суб'єкта соціальних відносин. Однак проблемою залишається те, що світ насичується знаннями, які допомагають пізнавати світ, і *все менше залишається знань, які вчать цей світ відчувати* [8]. Розвиток творчого поетичного світосприйняття дає можливість суб'єкту соціальних відносин перебувати у «со-битті» зі світом, а тому «плин життя» насичується яскравими життєвими подіями, «святковістю» та «буденністю», яка адекватно сприймається, та, що головне, адекватно переживається людиною [7]. *Поет – живе за законами душі, людина, яка живе за законами душі – поет.* Творчість залишається чи не єдиним зримим виявом духовності людини, яку можна піддавати емпіричному пізнанню. Продукти творчої діяльності та здатність до творчості «розповідають» про людину більше ніж більшість психологічних тестів та дослідницьких процедур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Братусь Б.С. Психология: учение о душе или наука о психике // Труды Института психологии им. Л.С. Выготского, 2001. – Вып. 1. – М. : РГГУ. – С. 214-221.
2. Гадамер Г.-Г. Истина і метод / Ганс-Георг Гадамер. – Т. 1: Герменевтика: Основы философии герменевтики. – Київ: Юніверс, 2000. – 464 с.
3. Зинченко В. П. Общество на пути к человеку психологическому / Владимир Петрович Зинченко // Вопросы психологии. – 2008. – № 3. – С. 3-10.
4. Кун Т. Структура научных революций / Томас Кун. – М. : АСТ, 2003. – 605 с.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию / Мераб Константинович Мамардашвили ; [составление и общая редакция Ю. П. Сенокосова] ; [2-ое издание, измененное и дополненное]. – М. : «Культура», 1992. – 408 с.
6. Аврелий М. Наедине с собой: перевод с древнегреческого / Марк Аврелий ; [под ред. А. В. Добровольского]. – Киев-Черкасы : Collegium Artium Ing, РИЦ «Реал», 1993. – 147 с.
7. Моляко В.А. Исходные предпосылки построения концепции творческого восприятия // Актуальні проблеми психології : Проблеми психології творчості : Збірник наукових праць / [За ред. В.О. Моляко]. – Т.12. – Вип.8. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 7-16.
8. Моляко В.А. Творческое поэтическое мировосприятие / Валентин Алексеевич Моляко // Актуальні проблеми психології : Проблеми психології творчості : Збірник наукових праць / [За ред. В.О. Моляко]. – Т.12. – Вип.6. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 7-19.
9. Моляко В.А. Что такое восприятие мира ? // Идеи О.К. Тихомирова и А.В. Брушлинского и фундаментальные проблемы психологии (к 80-летию со дня рождения). Материалы Всероссийской научной конференции (с иностранным участием). Москва, 30 мая – 1 июня 2013 г. – М.: Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, 2013. – С. 333-337.

10. Музика О. Л. Розвиток здібностей і розвиток особистості / О. Л. Музика / Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / [за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики]. – Житомир : Вид-во Рута, 2006. – С. 31-21.
11. Музика О. Л. Типологічний підхід у психології здібностей та обдарованості як альтернатива ситуаційно-диспозиційній антиномії / О. Л. Музика // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / [за ред. В. О. Моляко]. – Т. 12. – Вип. 4. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С.184-192.
12. Слободчиков В.И. Христианская психология в системе психологического знания / Виктор Иванович Слободчиков // Консультативная психология и психотерапия, 2007. – №3. – С.23–31.
13. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Тетяна Михайлівна Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.
14. Хайдеггер М. Язык / Мартин Хайдеггер. – СПб. : Эйдос, 1991. – 22 с.

REFERENCES

1. Bratus B.S. Psihologiya: uchenie o dushe ili nauka o psihike // Trudy Instituta psihologii im. L.S. Vyigotskogo, 2001. – Vyip. 1. – M. : RGGU. – S. 214-221.
2. Gadamer G.-G. Istina I metod / Gans-Georg Gadamer. – T. 1: Hermenevtika: Osnovi fillosof. hermenevtiki. – KiYiv: YunIvers, 2000. – 464 s.
3. Zinchenko V. P. Obschestvo na puti k cheloveku psihologicheskomu / Vladimir Petrovich Zinchenko // Voprosy psihologii. – 2008. – №3. – S. 3-10.
4. Kun T. Struktura nauchnyih revolyutsiy / Tomas Kun. – M. : AST, 2003. – 605 s.
5. Mamardashvili M.K. Kak ya ponimayu filosofiyu / Merab Konstantinovich Mamardashvili ; [sostavlenie i obschaya redaktsiya Yu. P. Senokosova] ; [2-oe izdanie, izmenennoe i dopolnennoe]. – M. : «Kultura», 1992. – 408 s.
6. Avreliy M. Naedine s soboy: perevod s drevnegrecheskogo / Mark Avreliy ; [pod red. A. V. Dobrovolskogo]. – Kiev-Cherkasy : Collegium Artium Ing, RITs «Real», 1993. – 147 s.
7. Molyako V.A. Ishodnyie predposylki postroeniya kontseptsii tvorcheskogo vospriyatiya // Aktualni problemi psihologiyi : Problemi psihologiyi tvorchosti : Zbirnik naukovih prats / [Za red. V.O. Molyako]. – T.12. – Vip.8. – Zhitomir : Vid-vo ZhDU Im. I. Franka, 2009. – S. 7-16.
8. Molyako V.A. Tvorcheskoe poeticheskoe mirovospriyatie / Valentin Alekseevich Molyako // Aktualni problemi psihologiyi : Problemi psihologiyi tvorchosti : Zbirnik naukovih prats / [Za red. V.O. Molyako]. – T.12. – Vip.6. – Zhitomir : Vid-vo ZhDU Im. I. Franka, 2009. – S. 7-19.
9. Molyako V.A. Chto takoe vospriyatie mira ? // Idei O.K. Tihomirova i A.V. Brushlinskogo i fundamentalnyie problemy psihologii (k 80-letiyu so dnya rozhdeniya). Materialy Vserossiyskoy nauchnoy konferentsii (s inostrannym uchastiem). Moskva, 30 maya – 1 iyunya 2013 g. – M.: Moskovskiy gosudarstvennyiy universitet imeni M.V. Lomonosova, 2013. – S. 333-337.
10. Muzika O. L. Rozvitok zdibnostey I rozvitok osobistosti / O. L. Muzika / Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriya, metodika, rezultati doslidzhen / [za red. V. O. Molyako, O. L. Muziki]. – Zhitomir : Vid-vo Ruta, 2006. – S. 31-21.
11. Muzika O. L. Tipologichniy pldhd u psihologiyi zdibnostey ta obdarovanosti yak alternativa situatslyno-dispozitslynly antinomiyi / O. L. Muzika // Aktualni problemi psihologiyi: Problemi psihologiyi tvorchosti: Zbirnik naukovih prats / [za red. V. O. Molyako]. – T. 12. – Vip. 4. – Zhitomir : Vid-vo ZhDU Im. I. Franka, 2008. – S.184-192.
12. Slobodchikov V.I. Hristianskaya psihologiya v sisteme psihologicheskogo znaniya / Viktor Ivanovich Slobodchikov // Konsultativnaya psihologiya i psihoterapiya, 2007. – №3. – S.23–31.

13. Titarenko T. M. ZhittEviy svIt osobistostI: u mezhah I za mezhami budennostI / Tetyana MihayIivna Titarenko. – K. : LibId, 2003. – 376 s.
14. Haydegger M. Yazyik / Martin Haydegger. – SPb. : Eydos, 1991. – 22 s.

В ПОИСКАХ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ДУШИ

Кириченко В.В., кандидат психологических наук,
преподаватель кафедры социальной и практической психологии
Житомирского государственного университета имени И. Франко

Психологическая наука от самого начала своего зарождения пытается открыть истинную природу человека. В процессе становления психология постоянно приближалась или отдалялась от основного предмета исследования – человеческой души, которая для большинства научно-исследовательских парадигм оставалась неизведанной. В процессе научного поиска психологическим сообществом основ душевной организации, ее представляли как сумму психических процессов и состояний, рефлекс, рефлексов, ценности и смыслы. На пути исследования истинной природы человека концепция поэтического мировосприятия В.О. Моляко предлагает открытие духовности человека через слово. Поэзия и искусство, в общем, представляют мировоззренческие представления общества, приобщаясь к которым человек познает и раскрывает другим гармонию собственной души.